

مشهدقدیم

مسیل ها؛ ناجیان ۹۰ ساله شهر

درباره سیل های بزرگ مشهد و مسیرهایی که آب جاری آن ها را از دل شهر عبور می داد

● اولین قدم‌ها برای ساخت مسیل

سال ۱۳۰۳قمری (حدود ۱۲۶۵ خورشیدی) روزنامه ایران، شماره۵۹۹، گزارشی از سیلی نوشته که از چهنو و عیدگاه وارد شهر شده است. این جریده توضیح داده که این سیل در حوالی دروازه پایین خیابان یک نفرراکه سوار بر چهارپایش در حال حمل هیزم بوده، به اضافه سی راس گوسفند با خود برده است. این سیل که می توان آن را به کاهش استحکام برج وباروی شهر هم نسبت داد، مقدمه مصائب سیل بود. خوب است بدانید باگسترش تخریب باروی شهر از اواخر قرن ۱۳ تعداد سیل ها افزایش یافت. می دانیم در سال های ۱۳۰۱، ۱۳۱۳، ۱۳۲۹ و ۱۳۴۲، سیل، مشهد را دنور دیده است. سیل ها می آمدند؛ اما مسیل مناسبی برای هدایت آن ها وجود نداشت.

دو مسیل یا کانال «نهر خیابان» در میان شهر و «کال قره خان» در کنار خندق شهر را می توان اولین مسیل های مشهد دانست. عزم ساخت مسیل برای مشهد اما از سال ۱۳۱۳ رقم خورد و حتی قرار شده بود نقشه مسیر آن به درخواست بلدیه، توسط سرمهندس خارجی وزارت داخله انجام شود. ساخت این مسیل اما تا سال ۱۳۱۵ و بستن قراردادکل پروژه ساخت زیرساخت های شهری در مشهد که شامل: لوله کشی آب، ساخت کارخانه برق، تلفن خانه،فاضلاب، آسفالت بریزی ومسیل می شده، محقق نشد.

مجموعه مکاتباتی هم که میان ایالت خراسان بادفتر ریاست وزرا و وزارت داخله و همچنین این نهاد با دفتر مخصوص پهلوی اول ردوبدل شده و موضوع آن همین پروژه های عمرانی نظیر مسیل در مشهد بوده، موجود است که اساس آن قرارداد شهرداری با «شرکت سال ساختمان ایران» است؛ در این قرارداد، یک هشتم مبلغ، یعنی یک میلیون ریال، به ساخت مسیل اختصاص یافته بود.

در ادامه اما مشکلات مالی و اجرایی سبب می شود ابتدا تنها دو طرح مسیل سازی و آسفالت ریزی توسط این شرکت آغاز شود و چون عزم اجرای پروژه ساخت مسیل، پیش از بازندگی ها جدی تر بود، این بارمحمود جم که پیش تر والی خراسان بود اما در آن دوران روی صندلی نخست وزیری تکیه زده بود به مشهد می آید و دستور می دهد از میان همه پروژه های بلند پروازانه، کار مسیل را در اولویت قرار دهند و سریع تر به سرانجام برسانند، «برای اینکه کار مسیل تأخیر یافته و باید اقبل از بازندگی هاتمام شود، از محل استقراض و تحت نظارت کامل بودجه صرف این طرح شود.»

سال بعد یعنی در سال ۱۳۱۶ نیز ساخت مسیلی در اراضی آیکوه مشهد اجرا شده است. سال ۱۳۱۷ نیز چنان که از گزارش های جانبی برمی آید، ساخت مسیل در محدوده کوهسنگی در حال انجام بوده که آن هم به سرانجام می رسد و به این ترتیب، در چند فاز، مسیل هایی برای شهر در حال توسعه مشهد باتوجه به اوضاع مالی شهرداری و دولت، ساخته شد؛ البته ناگفته نماند در این دوران علاوه بر ساخت مسیل،

شیرین سیدی، فاطمه تقضلی| باران های بهاری همیشه هم زمان با آنکه طراوت بخش و شادی آفرین هستند، خسارت های فراوانی را هم به بار آورده اند که سیل سال گذشته مشهد یکی از این نمونه هاست؛ البته مشهد یک بار درخرداد سال ۱۳۲۹ و بار دیگر در اردیبهشت سال ۱۳۴۲ سیل های خانه براندازی را پشت سر گذاشت که با مرگ تعداد بسیاری از مشهدی ها و خرابی خانه ها و کاشانه های بسیاری پایان گرفت. سیل سال گذشته در کنار اندوه و حوادث بسیارش، یک سؤال را مطرح کرد: وقتی سیل می آید، باید مسیری برای جریان آب باز باشد تا سبب خرابی خانمان مردم و قاتل جان شان نشود. اما این مسیرها که همان مسیل های شهر هستند، چرا بسته بودند؟ این سطر را بگذارید کنار این توضیح که شهر مشهد در دشتی با شیب کم (از شمال غربی به سمت جنوب شرق) قرار دارد و رودخانه کشف رود از حدود پنج شش کیلومتری شمال آن می گذرد؛ رودخانه ای با ارتفاع پایین که خطر سیل ایجاد نمی کند. از سویی تا زمانی که شهر در داخل حصار خودش بود، خندق و بارو نقش سیل بند را هم ایفا می کردند. وقتی از حدود صد سال پیش، شهر پا از این حصار چند صد ساله فراتر گذاشت، سیل به بلایی مدام تبدیل شد، یک رگبار کافی بود تا زندگی مردم را آب فرا بگیرد و هزار چندی هم یک سیل اساسی، کل زندگی را ببرد؛ موضوعی که حتی خود سدی در برابر توسعه شهر در این بخش هم بوده و داستان سیل و مسیل را به یکی از قصه های پرتکرار قرنی که گذشت، بدل کرده است. برش هایی از این داستان طولانی و فرایند ساخت مسیل های شهر را بر اساس اسناد و اطلاعات موجود در آرشیو مرکز اسناد تاریخ و توسعه شهری شهرداری مشهد روایت خواهیم کرد.

نگهداری و نظافت آن ها هم به وظایف شهرداری افزوده شده بود.

● یک تصمیم جدی ومسیلی به نام یک شهردار این مسیل ها متأسفانه باوجود هزینه های سنگین شان، نتوانستند مانع سیل شوند، سیلی که ناگهان در عصرگاه ۸ خرداد۱۳۲۹ جاری شد و محله عیدگاه مشهد را زیر آب برد و بیش از هفتصد خانه را خراب کرد، شاهدی بود بر این ادعا. این سیل از سمت کال وکیل آباد به سوی شهر سرازیر شده و چون حاوی چوب وخاشاک بوده، مسیر دهانه پل را مسدود کرده و در نهایت آب و الوار با سرعت زیاد از پشت محله سعدآباد، خیابان فردوسی (دانش کنونی)، خیابان تهران و دروازه عیدگاه به سوی مرکز شهر آمد. از باغ خونی تا محله عیدگاه در سیل گرفتار شدند و خرابی فراوانی به جا گذاشت. آن زمان تقصیر را بر انسداد مسیل ها و ساخت پل ها گذاشتند و موضوع به یک مسئله ملی تبدیل و مقرر

دو نما از مسیل سازی در مشهد

خارج کردن آب داخل شهر، کانالی سه کیلومتری حفر کرد تا دو مسیل قدیمی کال قره خان ونهر خیابان را در محدوده قلعه محمدآباد به مسیل اقبال متصل کند.

● وضعیت مسیل ها تا پایان قرن ۱۴ خورشیدی ساخت مسیل ها پس از انقلاب اسلامی هم ادامه داشت. دو مسیل چهل بازه در دهه ۶۰ و مسیل آب وبرق در دهه ۸۰ ساخته شدند، چنان که تا ابتدای دهه ۱۳۹۰ مشهد ۱۷۲کیلومتر مسیل در محدوده شهری داشت که ۱۲کیلومتر آن در تعهد شهرداری بود. نهر نادری، کال قره خان، مسیل اقبال، چهل بازه، آب وبرق، چهارچشمه، پنجتن و ال تیمور، دیش دیش و رسالت از جمله مسیل های مشهد هستند و توصیف مسیر مسیل های طولانی شهر از این قرار است:

● نهر نادری که اکنون انحراف یافته مسیر نهر بالا وپایین خیابان است واز شمال حرم مطهر می گذرد، کال قره خان از اواسط خیابان فلسطین شروع شده و در امتداد جنوب شرقی به مسیر خود ادامه می دهد. ● مسیل طویل اقبال به دو آب راه غربی و شرقی تقسیم شده است. مسیل اقبال غربی از محدوده اراضی دانشگاه فردوسی مشهد شروع شده و در حوالی آپارتمان های مرتفع به مسیل چهل بازه فرعی متصل می شود و پس از عبور از عرض صدمتری کمربندی در نهایت به کشف رود اتصال می یابد. مسیل اقبال شرقی نیز رواناب های سطحی و آبراهه های کوچک دامنه ارتفاعات بینالود را که به سمت شمال جریان دارند، جمع آوری کرده و پس از حرکت به دور مشهد در نهایت به کشف رود می ریزد. ● کال چهل بازه به طول حدود پانزده کیلومتر آبراهه اصلی رودخانه های بالادست بند گلستان و رواناب های حاصل از بازندگی مشهد در منطقه شمال غربی و شمال شهر را جمع آوری می کند و مسیل آب و برق که شامل یک مسیر اصلی و چند شاخه فرعی است، از باغ های پانچار در مجاورت اراضی شهید برونسی سرچشمه گرفته و در طی مسیر خود در جنوب بولوار وکیل آباد و پس از عبور از بولوار شهید باهنر وارد اراضی دانشگاه فردوسی شده و با مسیل های اراضی نجفی و چهارچشمه در داخل دانشگاه ادغام می شود و به مسیل اقبال می پیوندد.

نمایی از ساخت مسیل کال قره خان

تاریخ نگار

سلطان حسین بایقرا و رونق اقتصادی خراسان

فرخدا یکی ازمناسبت های تقویمی امروز، درگذشت سلطان حسین بایقرا، از نوادگان امیر تیمور گورکانی است که سال ۱۵۰۶میلادی در شهر هرات درگذشت. سلطان حسین که هنگام مرگ شصت و هشت ساله بود، پس از درگذشت پدرش و برای سال ها بر قسمتی از خراسان حکومت می کرد، ما مشهدی ها او را بیشتر به خاطر وزیر دانایش امیرعلیشیرنوابی

می شناسیم و می دانیم که در عصر پادشاهی او، شهر مشهد و به ویژه حرم مطهر آبادانی بسیار دیده است؛ اما گسترش و رسیدگی به معماری و ابنیه حرم، تنها خدمت سلطان حسین بایقرا به مشهد نیست و این شهر، در زمانه او از لحاظ اقتصادی هم پیشرفت های چشمگیری داشته است.

برابر آنچه نویسندگان مقاله «سلطان حسین بایقرا و حیات اقتصادی خراسان» نوشته اند، سلطان حسین بایقرا، آخرین حکمران تیموری که خراسان را از مرکز هرات اداره می کرد، مردی فاضل و ادیب بود و در گردآوری فضلا و اهل هنر در دستگاه خود جدیتی بلیغ داشت. بنابراین، طولی نکشید که دربار او به پایتخت فرهنگی شرق جهان اسلام درآمد. از آنجا که جامعه فرهنگی، جامعه ای است که در آن مسئله ثروت و رفاه مادی به عنوان یک نیاز اولیه کاملاً حل شده باشد، می توان گفت که به طور مسلم آن چیزی که بیش از هر عاملی موجب رونق این محیط فرهنگی در خراسان شد، مسئله اقتصادی بود. سلطان حسین بایقرا با آگاهی از این موضوع توجه خاصی به وضعیت اقتصادی داشت و یک سری اصلاحات در زمینه اقتصادی انجام داد. برای نمونه، مهم ترین موضوع اقتصادی در این دوره خراج بود که در نتیجه مساعی سلطان مقدار خراج در برخی ولایات کم شد و برخی ولایات نیز به طور کلی از پرداخت مالیات معاف شدند. اقدام دیگر سلطان، مقابله با سوء سلوک کارگزاران حکومتی و تأدیب خاطیان بود که با کار خود موجب تهیدستی و نارضایتی اهالی را فراهم می ساختند؛ تا قبل از حاکمیت سلطان حسین بایقرا، کارگزاران دولتی در ولایات با اخذ مالیات های گوناگون مردم را زیر فشار می گذاشتند. چنان که در طول سال ۸۶۱قمری از اهالی هرات سه بار مالیات و سه بار شکرانه گرفته شد.

از دیگر اقدامات اقتصادی این شاه، تسهیل تجارت و صدور گزنامه یا نشان برای تاجر و مسافران بود. سلطان همچنین در این نشان، از اهدا دارن خواسته بود که کاروان های مسافران را به بهانه گرفتن سوغات متوقف نکنند و در قبال عوارض گمرکی، اموال و وسایل مسافران را به سلامت از مناطق خطرناک عبور دهند. جدیت او در ممانعت از این سوء سلوک ها، تا آن حد بود که در نظام دیوانی او مهم ترین حربه برای کنار زدن رقیبان، اتهام سوء استفاده از اموال دیوانی بود؛ زیرا بلافاصله سلطان، متهم را مورد بازجویی قرار می داد و در صورت اثبات این جرم، علاوه بر آنکه اموال او وایادی اش مصادره می شد، مجرم را به زندان می انداخت و در برخی موارد برخی کارگزاران خاطی را نیز اعدام می کرد.

سومین اقدام سلطان، ایجاد امنیت بود. از آنجا که مهم ترین عامل ناامنی در خراسان، ظهور و بروز شورش ها و تکاپوی مدعیان قدرت بود، او نخست سربوهی مدعیان قدرت را و چیه همت خود قرار داد. علاوه بر این لگام گسیختگی ایلات نیز از عوامل ناامنی اجتماعی در آن دوره محسوب می شد که در نتیجه ضعف حاکمیت مرکزی، بعد از مرگ شاه رخ بر تحركات خود سرانه آن ها افزوده شده بود. از آن جمله ایلات هزاره و بقایای نکودریان در نواحی کوهستانی اطراف غزنین و قندهار، یاتاخت و تار زن نواحی مجاور خود سدمات شدیدی به آن نواحی وارد می کردند. سلطان ضمن تعیین راهداران مطمئن دستور داد که در محافظت از اموال و وسایل مسافران و کاروانیان کوشا باشند تا ایشان به مقصد خود برسند.

اقدامات حمایتی و تشویقی، بخش دیگری از اقدامات سلطان در تلاش برای رونق اقتصادی بود. او در طول حکومت خود با ساخت بناهایی همچون پل، ریاط، بازار و ایجاد کاربزها، قنوات و نظارت بر سیستم آبیاری کوشید تا حمایتی همه جانبه از اقتصاد خراسان به عمل بیاورد. فعالیت کشاورزی بیش از هر بخش دیگری به حمایت های حکومتی نیاز داشت و بدون توجه حاکمان آسیب می دید. با توجه به موقعیت بیابانی و نیمه بیابانی بخش اعظم خراسان و در نتیجه کمبود بارش، استفاده از آبیاری مصنوعی از طریق حفر چاه قنات و احداث بند بر رودخانه ها و انشعاب نهر، اهمیتی حیاتی در رونق کشاورزی داشت. امیران تیموری نیز در کنار فعالیت های عمرانی مانند احداث باغ ها و ابنیه جدید به زراعت توجه کرده و برای ایجاد مزارع جدید در برخی از نواحی خراسان، نهرها یا قنواتی ایجاد یا نهرهای مسدود شده را لای روبی و تعمیر می کردند؛ چنان که نهرهای متعددی از رودهای خنجران یا هریرود مرغاب و هیرمند منشعب کردند که مزارع اطراف را آبیاری می کرد.

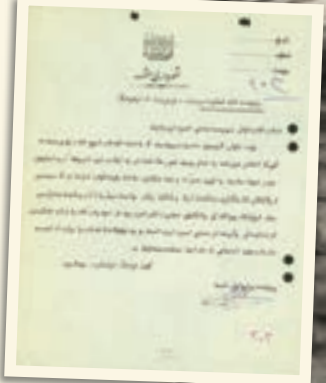
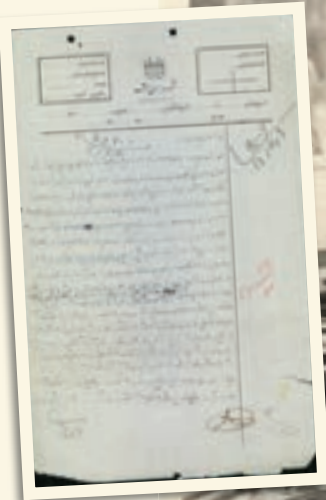
تقویم تاریخ

کسی از دوقلوی به هم چسبیده خبر دارد؟

۴۶ سال پیش در چنین روزی، خبری در روزنامه های داخلی و خارجی چاپ و منتشر شد که برای بسیاری از مردم آن روزگار عجیب بود، دو خواهر دوقلو که از قسمت شکم و سینه به هم چسبیده بودند، در زایشگاه شهریار تهران به دنیا آمدند. این دوقلوها که

با وزن ۳ کیلو و ۰۰۰ گرم، هفت ماهه به دنیا آمده بودند، به ظاهر سالم بودند و دکتر پروین سروسناتی، پزشک آنان، گفته بود که همه تلاشش را می کند تا این دوقلوها زنده بمانند؛ زیرا در صورت زنده ماندن می توانند در آینده از یکدیگر جدا شوند. چون سال نخست انقلاب و فقط پنج ماه بعد از پیروزی مردم در ۲۲ بهمن بود، روزنامه ها روی تحولات آن دوران تمرکز کرده بودند و دیگر کسی از سرنوشت این دوقلو آگاه نشد و روزنامه ها هم سراغشان را نگرفتند که سرنوشت این دو خواهر چه شد.

نامه نگاری های پیرو ساخت مسیل در مشهد دوره پهلوی اول